కథానిక:

స్మశానం చిగిర్చింది

●

శ్రీ మునిపల్లె రాజు

బాలచంద్రయ్య ఏడవలేదు. కళ్ల నీళ్లుకూడా తిరగలేదు. కొడుకు శవం చూస్తూ నిలబడిపోయాడు - శిలా ప్రతిమవలె. ఆదిశేషు వచ్చి చచ్చిపోయినవాడి తల ప్రక్కన కొత్త ప్రమిదలో దీపం బెట్టి దానిమీద బుట్ట బోర్లించటంగూడా గమనించలేదు. హంపి శిథిలాల్లో నిల్చిన తలలేని రాతి చెక్కడంవలె వున్నాడు—దుప్పటి కప్పుకొని శాశ్వతంగా నిద్రిస్తూన్న కొడుకు ముందు.

కళేబరం మీది ముసుగును చీల్చుకొని, అతని కళ్లు ఆరడుగుల ఆజానుబాహువు,—కొడుకు గుండెల మీది కత్తిపోటును పరికిస్తున్నై. ఆ చూపులో భావం లేదు. ఆవేదన లేదు. చైతన్యం ఒక్కటే గుప్తమై కనిపిస్తున్నది.

చచ్చిపోయిన సుబ్రమణ్ణెం గుండెమీది గాయం లోతుగా వుంది; నెత్తురు ద్రవించటం లేదుగాని, నోరులేని దుఃఖం నిశ్శబ్దంగా ప్రవహిస్తున్నది. ఎర్రగా విప్పారిన మందార పువ్వు-సాంబయ్య పెట్టిన గాయం!! ఆరడుగుల మనిషిని, చెట్టంత నిండు జీవాన్ని, ఒక్క కొడుకును - చంపిన సాంబయ్య !!!

బాలచంద్రయ్యకు కొడుకు ఛాతీ మీది గాయంలో సాంబయ్య కనిపిస్తున్నాడు. రెప్ప లార్పకుండా హంతకుడు సాంబయ్య - నల్లటి విగ్రహాన్ని, క్రౌర్యానికి, మోసానికి చిహ్నాలుగా మెలి దిరిగిన కోర మీసాల్ని పరీక్షిస్తున్నాడు. భావాలూ, బాధలూ వెలిబుచ్చని చైతన్యం అది.

* * * * *

బాలచంద్రయ్యకు బలవంతపు చావులు చూసి భరించటం కొత్తగాదు. పాతికేళ్ల కిందట భార్య కానుపు నొప్పులు నాలుగురోజులు విన్నాడు. ఐదో రోజున సీతమ్మ మంచానికి కరుచుకొని నెత్తురు మడిలో కనిపించింది. అప్పుడే పుట్టి చచ్చిన నెత్తురు గుడ్డును చాకలిమంత్రసాని చూపించింది. అప్పుడు తను లబోదిబో కొట్టుకొన్నాడు. నెల రోజులు లంకణాలు చేశాడు జబ్బుపడి.

సీతమ్మ చావునాటికి సుబ్రమణ్ణానికి మూడేళ్లు.

పెళ్లాం చచ్చి రెండో సాలు తిరక్కముందే కూతుర్ని అల్లుడు ఏలుకోనన్నాడు. ఆ దిగులుతో లక్ష్మి భావిలో దూకి ప్రాణం తీసుకొన్నది. రాత్రింబగళ్లు వాపోయాడు. లక్ష్మి తిరిగి రాలేదు.

కాని సుబ్రమణ్ణెం అప్పటికే చిలిపిమాట లనటం నేర్చుకొన్నాడు. జీవితం వుంటే ఆశలు వుంటాయి. ఆశలకు రూపాలూ, కలలూ వుంటే-వాటికి మూర్తిగా ముద్దుల కొడుకునిలిచాడు. ఆ కొడుకుకోసం బతికేడు. ఆ కొడుకుకోసం సీతమ్మను మరిచిపోయాడు. ఆ కొడుకుకోసం లక్ష్మిని తలవలేదు. ఆ కొడుకుకోసం దయలేని అల్లుడితో జగడానికి పోలేదు.

కొడుకు గుండెలోతులో, సీతమ్మ పసుపూ, కుంకమా వంటెనిండా పులుముకొని కనిపించింది. కొడుకు గుండె లోతుల్నుండి, భావిలో గుక్క తిరగక మునుగుతూ మునుగుతూ లక్ష్మి అరిచిన అరుపులు వినిపించినై. మళ్ళీ ఎనుబోతును మించిన సాంబయ్య ......వాడి ఎర్రటి గుడ్లూ.........

కాని బాలచంద్రయ్యకు ఏడుపు రాలేదు. కొడుకు దుర్మరణం మాసి తండ్రి కళ్లలో నీళ్లు ఎండిపోయినై.

* * *

సాయంత్రానికి మునసబు వచ్చిపోయాడు. మునసబు కేసు లేదన్నాడు—కేసుల సంగతి బొత్తుగా తెలీదు బాలచంద్రయ్యకు. జీవితం అన్ని చిక్కుల్ని ఆహ్వానించి ఎరగదు.

వెదురు బొంగులు చీల్చి ఆదిశేషు పాడె గట్టేడు. దానిమీద యింత తులసి దుబ్బు పరిచాడు.

నకం సెట్టి బట్టల దుకాణానికి పోయి మూడు గజాల సైను తెచ్చాడు. శవాన్ని తడికకు ఆనబెట్టి బుంగలతో నీళ్లు తెచ్చిపోశాడు. చివరకు యిద్దరూ కలిసి ఆ రడుగుల సుబ్రమణ్ణాన్ని, మందార పువ్వును మించిన గాయాన్ని, పాడెకు అంటగట్టేరు. పైన సైనుపంచె కప్పారు. సుబ్రమణ్ణం సైనంటే పడి 'సచ్చే' వాడు.

స్మశానానికి ఎవ్వరూ రాలేదు. వచ్చిందల్లా ఆదిశేషు బావమర్ది అప్పలనర్సు ఒక్కడే. సాంబయ్యంటే అంత కర్కోటకుడు. అంత కంటకుడు. అంత నిరంకుశుడు. "సుబ్రమణ్ణం పీనిగమీద చెయ్యేసినవాడు యీ భూమ్మీద నూకలకు ఆశ లొదులుకోవాల్సిందే" నని వూళ్లో చాటింపు జేయించాట్ట. సాంబయ్యను పెంచినపల్లె, సాంబయ్యను తెలిసిన వూరు గనక—ప్రాణంమీద ఆశ గల వాడెవడూ పాడె కొమ్ముబట్టలేదు. పడదామనుకొన్న జాలిగుండెగల వాళ్లందరికీ తమ వాముల దొడ్లూ, పెద్ద మనుషులైన తమ కూతుళ్ల మానాలూ స్మృతికి వచ్చినై. ప్రగతిలేని ఆ గ్రామీణ జీవన వాతావరణంమీద ప్రభుత్వపు న్యాయస్థానాల నీడలు గూడా పాకలేవు. పాకినా సంఘద్రోహులను మరుగు పరచగల భయంకరమైన కోరలు దానికి లేవు.

అప్పల నర్సూ, ఆదిశేషూ—చిన్నతనపు కోతికొమ్మచ్చుల దినాలు మరిచిపోలేదు. బాల్యస్నేహితుణ్ణి అవ్యక్తపు వీడ్కోళ్లతో ఉత్తర దిక్కుకు మోశారు.

* * *

బండెడు కట్టెల్లో సుబ్రమణ్ణం కాలేటప్పటికి చుక్క బొడిచింది. గుండెమీద కట్టె బెట్టబోయే ముందుగూడా కొడుకు గాయం ఆకాశమంతై అగుపించింది బాలచంద్రయ్యకు. అందులో సాంబయ్య తాగుబోతు అనుగులతో నృత్యం జేస్తున్నాడు. లక్ష్మి బావిలో మునిగిపోతోంది. సీతమ్మ రక్తపు మడుగులో నిద్రిస్తోన్నది.

చుక్క బొడిచింది. మూగ వెన్నెల్లో రాజుకోలేని అంత్య కాష్టాల వెలుగు వెలా తెలా పోతున్నది. దూరాన రక్తమాంసాలు లేని మనుషులవలె నక్కలు కొరుకుతున్న పుర్రెలు కదులుతున్నాయి. బాలచంద్రయ్య నిరక్షరకుక్షి. వేదాంతి అసలే కాడు. కాని స్మశానం నలుదిక్కులా చూశాడు. సంక్రాంతి నెలలో వరిపొలాల కళ్లం కాదది. కాని కొత్తధాన్యం లాగా అన్ని వేపులా బూడిద కనిపించింది—వేదాంతి కాని బాలచంద్రయ్యకు. తొలికోడి కూతకు చెట్లచాటున గుడ్లగూబలు మేల్కొని స్మశానపు నిశ్శబ్దాన్ని భంగం చేశాయి.

* * *

ఇల్లు జేరేటప్పటికి గుమ్మంముందు నాగరత్నం కూర్చొని వుంది. నాగరత్నం ఆదిశేషు మరదలు. తనకు కాబోయే కోడలు.

"మాఁవాఁ !"

నాగరత్నం కళ్లు మెరుస్తున్నై అశ్రువుల్తో— మసక చీకట్లు ముందు. నాగరత్నానికి బావ యిక లేడు.

ఆ పిలుపుకు ఏ లోకంనుండో మేల్కొని యీ లోకానికి వచ్చాడు బాలచంద్రయ్య. నాగరత్నం తలమీద చెయ్యి వేశాడు ఏ ప్రయత్నమూ చెయ్యకుండానే. జుట్టు నిమిరాడు. ముంగురులు సరిదాడు. గడ్డం పుణికాడు. ఆమె వేడి కన్నీళ్లు తన చేతిమీద పడ్డై. నిశ్శబ్దంలో నిశ్శబ్దమయిపోయి నాడు.

"బావను పంపి...వచ్చాను..." వృద్ధుడి కంఠం వణికింది.

నాగరత్నం తలెత్తి చూసింది. గుండె పెకల్చుకొని గొంతులోకి వచ్చింది.

"మాఁవాఁ! బావ నా కోసం...చచ్చాడు..." ఇక నాగు లేరు ఆగలేదు. గుండ్లకమ్మవలె వరదలయింది. చంద్రవంకవలె పొంగింది. అఖండ గోదావరివలె అలలతో వూగింది. కృష్ణమ్మ లోతులు చూసింది. నాగరత్నం ఎక్కిళ్లు ఆపుకోలేకపోయింది.

* * * * *

నాగరత్నం అంత చక్కటి పిల్ల. ముక్కుపుడక దగ్గిర్నుండి కాళ్ల కడియాలదాకా తీర్చి దిద్దిన బొమ్మ. పదిహేడేళ్ల వక్షాలు పొంగి, నిండు పమిటె వెనక దాగుడుమూత లాడుతూ, సుబ్రమణ్ణంబావను బెట్టిన కితకితలు?? బావ తన మెళ్లో మంగళసూత్రం గట్టినట్టు రాత్రి కలగని ప్రొద్దున్నే బావకాడికి ఒక్క గంతులో వచ్చి, సిగ్గుపడి, కలసంగతి చెప్పలేక, చిలిపికళ్లతో మాట్లాడించి, బావ మెలిదిరిగిన నల్ల కండరాలు చూసి, తనకు తాను మరిచిపోయి, తిరిగి వచ్చినంతలోనే మాయమైపోయే నాగకన్య. ఊళ్లో ఎల్లమ్మదేవత జాతరకు బావ కుట్టించిన పూదా

"రాయిక" యెంత ముద్దుతో దాచుకొన్నది. మెరపతోటలో 'దచ్చినమూర్మల' నాగుబాముపుట్ట వెనక నక్కి "బావా!"—అని దిశలు శివా లెత్తినట్లుగా పిలిచి బావచేత వెతికించుకోటం. అవి భూలోకపు రోజులు కావు. దేవతా దినాలు. నాగరత్తానికి అంత ఆలోచన! అనుకొంటున్నది—'ఏట్లోక పున్నం' వెళ్లిన పంచమినాటికి 'పెళ్లి లగ్గం' కుదిర్చారు. ఇంకొక్కొక్క పదిరోజులు...పది!! పెళ్లిలో తనకు చదివించేందుకు బావ పట్నం వెళ్లి, మొన్న బేస్తారం తెచ్చిన కాసులు...నాలుగు బంగారం కాసులు......బావ మొల్లో దాచుకొన్న నాలుగు కాసులు...మొన్నటి బేస్తారం. ఇంకా పది రోజుల్లో లగ్నం......నాగరత్తానికి సన్నాయి స్వరాలూ, డోళ్లు ప్రతిధ్వనించి చింత తోపుల్లో వినిపించిన శబ్దం, తోరణాలూ, పసుపు గుడ్డల బావా; తలంబ్రాలూ కళ్ల ముందు, చెవుల్లోనూ చిందులు తొక్కినై.

బాలచంద్రయ్య మెల్లగా దగ్గినాడు; నురుక్షణంలో నాగరత్తం కాల్పనిక జగత్తు మారిపోయింది. ......బావ మాయమై, యీ పృధ్వినుండి తొలగిపోయాడు. బావ తెచ్చిన కాసుల్ని మాత్రం తన చేతిలో చూసుకొన్నది—నాగరత్తం.

* * * * *

నాగరత్తం వెళ్లబోయేముందు, మళ్ళీ దగ్గరకు చేర్చుకొన్నాడు. బలంలేని చేతుల్తో బాలచంద్రయ్య.

"అమ్మా... ఆమాట ఆదిశేషుకు జెప్పేవు గనక..."

ఆమె వృద్ధుడి కళ్లల్లోకి చూసింది. శాంతమహాసముద్రపు గర్భంలో దాగిన విశాలత్వం... ఆకళ్లలో బాధలగాధ నాగరత్తానికి అర్థం అయింది. మెల్లగా తలవూపింది.

తనమానం, తన గౌరవం!

తన బావను మీసం దువ్వించిన తన మానం!!

తన రేపటి ఆనందాన్ని, ముందు కలలనూ, తన కాసుల అనురాగాన్ని బూడిద చేసిన తన గౌరవం!

నాగరత్తం జీవంలేని కంఠం నుండి ఒక్కసారిగా వెనుకేక వెల్లగిలి వచ్చింది—

"మాంవాం"

మామ అక్కడ లేడు. మామ విశాలత, దూరదృష్టి మాత్రం ఆలోచనగల నాగరత్తానికి హత్తుకుపోయినై. బావ, దుష్టసర్పం సాంబయ్య కాటుకు చచ్చాడు. ...నాగరత్తం మెదడు చీకట్లోకి పరుగెత్తింది. మామ తన అక్క అయిదవ తనం నిలపాలని అనుకొన్నాడు.

ఆలస్యమే లేదు— బానిసలై పుట్టి, వెలుగు చూడని జీవిత సంగ్రామంలో నలిగి, ఓడి, బ్రతుకు కోసం మాత్రమే బతుకుతున్న కోటాను కోట్ల భారతస్త్రీలలో... తానూ ఒక్కతైపోయింది చితికిపోయిన నాగరత్తం.

* * *

పెరుగూ విరుగూలేని గ్రామీణ జీవంలో శాంతిని న్యాయాన్ని నిర్మలత్వాన్ని మాత్రమే చూసినట్లుగా భావించి భ్రమించే మూర్ఖుల్ని మరిచిపోతేనేం?

సాంబడి విషనేత్రాలు నాగరత్తంమీద వున్నవని సుబ్రమణ్ణెంకు చాలా రోజుల్నుంచీ తెలుసు. తల్లిదండ్రుల్లేని పిల్ల తాను ఏ గడ్డికిపోయే డొంకదారిలోనో కాచి, వచ్చిపోయేటప్పుడు సాంబయ్య చిలిపి మాటలనటం, తను తిట్టి మెటికెలు విరవటం ఎన్నిసార్లు దాచినా బావకు తెలియక పోలేదు. తనకు ఆశ్చర్యం వేసేది—బావకెట్లు తెలిసిందో? అని—బావను తన ప్రేమతోకొని అంగరక్షకుడిగా నియమించుకొన్న సంగతి మరిచిపోయింది. ఒకటి రెండుసార్లు బావతో సాంబడికి ఘర్షణ జరిగిందిగూడా. బావ బెదరించాడు

"అరె నీతిజాతిలేని తొత్తుకొడకా... సిగ్గులేని... యెదవా...ఆడదాన్ని..." సాంబడు కోరమీసం మెలికలు తిప్పేవాడు.

ఆదివారంనాడు తను వుత్తరంపొలంలో మోళ్ళేరుతున్నది. పొద్దు తిరగ్గానే మబ్బులేసినై చినుకులు సాగకముందే యింటికి పోదామని అనుకొంటున్నది. వెనగ్గావచ్చి, ఎవరోకళ్లు మూశారు. అరె, ఆ చుట్టూ ఎవరూ లేరె, ఇంతదూరానికి ఎవరూ రాబోరనీ, పెద్దమోళ్ళతో గంప నింపొచ్చనీ వచ్చింది తను.

సాంబయ్య!!! కళ్ళలో పసువులూ!!

'ఛీ... నీకు చెల్లెళ్లులేరూ" అని విదిలించుకొని దూరంగా జరిగింది.

"ఇదుగో నాగూ... ఒక్కసారి..." బుగ్గకొరి కొడు. తను కెవ్వుమని కే కేసింది. అడివి పందివలె మీదకొచ్చాడు.

"అన్నా... సాంబయ్యన్నా... నీకు అప్ప జెల్లళ్లు..." ఇకిలించాడు— అడివి దున్న

అదిమి...రెక్కలు విరిచాడు గట్టిగా. భయంతో కేక లేసింది. ఆతర్వాత తనకు తెలీలేదు బావ వచ్చిం దాకా.

అర్జునుడివలె బావ వచ్చాడు. తను చూస్తుండ గానే బావసింహమైనాడు. దూకి సాంబడిమెడ విరి చాడు. దుష్టుడు నేలబడ్డాడు మోళ్ల మధ్య. బావతన్ను లకు కూలిగాడు. లేచిపళ్లు కొరికాడు.

తన మానరక్షణ బావగుండెమీద చెలియలి కట్టలులేని చెలువుగా నిల్చింది మరుసటి నెలలోనే. చెలియలి కట్టలులేని చిన్న చెలువు— నెత్తురి చెలువు !!

*　　　*　　　*

సాంబడికీ, బావకూ మధ్యతగాదా యిందని తెలిసి నవాళ్లు తనూ, మాఁవాఁ, బావ...ముగ్గురే. నాగరత్తం అనుకొన్నది... యిద్దరేమిగిలారు... వెంటనే కాసుల సంగతి జ్ఞప్తికి వచ్చింది. జ్ఞాపకాల దుఃఖంలో కాసులు తడిసి పోయినై.

*　　　*　　　*

జరజరా పొద్దు జాము దాటింది-దానికి దుఃఖంతో కాలయాపనతో విరోధమైనట్లుగా, బాల చంద్రయ్య నిద్రపోలేక పోయినాడు. కాని కళ్లు మూసుకున్నాడు—"స్మశానంలో మచ్చుకు గూడా యింత పచ్చిగడ్డి లేదు. అంత బూడిదలో తన సుబ్ర మణ్ణెం గూడా భాగం పంచుకొన్నాడు...ఎంత గాయం....బూడిద గుప్పిటకు వస్తుంది. ప్రాణాలు వదలబోయే ముందు (సీతమ్మకు) పచ్చిగడ్డి తెచ్చి మని చెప్పాడు...."

పచ్చిగడ్డి!

ఎవరో కొట్టి లేపినట్లు వులికిపడి లేచి దొడ్లోకి వెళ్లాడు. అరవై ఏళ్ళ బరువు కింద శరీరం వంగిపోతు న్నది. కరువువచ్చి ముసలితనాన్ని మచ్చికచేసి పోయింది. దొడ్లో 'సీతమ్మ'కు మేతవేస్తూ. యీ లోకంలోని ఆనందాలతో సంబంధంలేని శోకదేవత లాగా నాగరత్తం వున్నది.

సీతమ్మ యీ భూమిమీద సుబ్రమణ్ణెం విడిచి పోయిన కోడెదూడ. సీతమ్మ ఆ యింటి స్వేదపు సొమ్ము. సుబ్రమణ్ణెం 'కస్తూరోరింట్లో' ఆరేళ్లు జేసిన కమతానికి తెల్లని బింబం. యింటి యిల్లాలు, చచ్చి పోయిన సీతమ్మ స్మృతి. అది ఆంధ్రదేశపు వ్యవసాయ కూలీల కుటుంబపు గర్వ చిహ్నం.

సీతమ్మ సీతమ్మే. మైసూరు కోడెల వాడి కొమ్ములూ, ఒంగోలు దూడల బిగువూ, దాని పాల వెన్నెల తెలుపూ, అహంకార పూరితమైన చూపులూ. కాని సీతమ్మ తోటిజాతితో జగడమాడి ఎఱుగదు. వేలెడు బుడతడి చర్మం గూడా రాచి యెరగదు. రవ్వంత గూడా కొమ్ము విసిరి యెరగదు.

అంత నాణ్ణెమైన సంతతి. అంతేనా? సుబ్ర మణ్ణెం, కాబోయే 'సద్దకుడు ఆదిసేసు'తో 'జాయింటు యెగసాయం' బెట్టిన్నాటి నుండీ, భాగస్తుడి వట్టి బోయిన గేదెతోపాటు కాడి మెడకేసుకొని బెట్టలు దున్నింది. బురద నాగలి మోసింది. యిరుసు విరిగిన బండిలాగింది. ఒక్క నాడుగూడా మారాం చెయ్య లేదు.

"సీతమ్మ గడ్డిపఱక కొఱక లేదు మాఁవాఁ"—

ఎక్కడో అగమ్యంలో చూస్తున్న బాల చం ద్రయ్య నాగరత్తం ముఖంమీదికి కళ్లు తిప్పాడు. ఎంత అమాయికపు కళ్లు! నాగరత్తం ముసిలివాణ్ణి ఎగాదిగా చూసింది. నిన్నా నేటికి యిరవై ఏళ్లు కొని తెచ్చు కొన్నాడు.

బాలచంద్రయ్య సీతమ్మ పలుపు ఎత్తలేక పోయాడు.

"అమ్మోయ్, కళ్ల పుసిగట్టింది పిచ్చిముండకు." మోరమీద చెయ్యేసి నిమిరాడు. చేతులు కొమ్ముల మీదికి పోయినాయి. బాలచంద్రయ్యకు కొడుకు గుండెమీది గాయం స్మృతికి వచ్చింది.

*　　　*　　　*　　　*

సూదుల అప్పన్న ముసలివాణ్ణి కసిరి వేశాడు.

"కొడుకు జచ్చాడంట. తీరఃపు జెప్పాలంట— హూఁ. పనికిమాలిన...ముండల యెవారాల్లో జచ్చి గ్యామాన్ని పిసాచులై బట్టి..."

బాలచంద్రయ్య చెవులు మూసుకొన్నాడు. సుబ్రమణ్ణేన్ని ఎవ్వరూ అట్లానిందించలేదు. వాడిది మచ్చలేని బతుకు. సాంబయ్య కత్తిపోటుకు కొడుకు

గుండెల్లోనుండి పొంగిన వేడినెత్తురు... గష్‌గష్‌మని భూదేవిని తడపటం వినిపించిది.

ఆదినేసు జెప్పనే చెప్పాడు. అప్పన్న సాంబడు మనిసని. ఊరి పెద్ద, గేమ పంచాయితీదారుడు... అప్పన్న.

గాళ్ల నరిచిమ్మలూ, కేచములు నాయుడు, బాలచంద్రయ్య క్షోభ విన్నారు.

"ఇదుగో చంద్రయ్యా...వాడా 'అసగాయ శూరుడు'—అప్పన్న జూడబోతిమా—?"

ఎవరు కూసినా అదే కూత. బాలచంద్రయ్య గడ్డమీద వుమ్మివేశాడు— "ఇది వూరు గాదు, అడివి..." అన్నాడు.

చచ్చేటప్పుడు సుబ్రమణ్ణెం తన్ను గ్రామపెద్దల కాళ్లు బట్టమని చెప్పలేదు. 'రగతం'లో కుడిచెయ్యి ముంచి, మీసంకాడికి చెయ్యిబోనిచ్చి "ఒరె, సాంబడా...మా అయ్య నిన్ను పాణాల్తో వదలడ్రా" అని కవ్వించి, శపించి చచ్చాడు. ఆ వీరుడిని తనిక అవమానం చెయ్యదలచుకోలేదు.

*　　*　　*

సాయంత్రం యింత వేడిగంజి 'జర్మను సిలేవరి' గిన్నెలో పోసుకొని నాగరత్తం వచ్చింది. సీతమ్మ కొమ్ములకు పలుపుజుట్టి, శక్తిలేని చేతిలో కొసలు బట్టుకొని మామ నుంచోని వున్నాడు ఆరుబయట.

"మాఁవాఁ!"—

"అవునమ్మా— యెళుతున్నాను— దిగులుబడబోమాకు... యిదుగో తాళం చెయ్యి తిరిగొస్తానని ఆదినేసుకు జెప్పు. అదుగో... కళ్లనీళ్లు దుడుచుకో..."

చిక్కని గంజిపొరలమీద నాగరత్తం కన్నీళ్లు తేలినై.— టార్పెడో దెబ్బకు మునుగుతూ అట్లాంటిక్ నీటిమట్టానికి పెట్రోలు గంధంపూసిన యుద్ధనావలు. అట్లాంటి కన్నీళ్లు.

*　　*　　*

సీతమ్మ దిగులు కొద్దిరోజుల్లోనే పోయింది. బాలచంద్రయ్య సీతమ్మ పాలచర్మంమీద ఈగ వాలితే కొదమ సింగం అవుతాడు. మట్టి రవ్వ అవుపించితే కొడుకు జ్ఞాపకం వచ్చి నొచ్చుకుంటాడు.

కొండవాలులో మంచి పచ్చిక వుంది. కిందనే సెలయేరు పారుతున్నది— ప్రపంచంలో ఎప్పుడూ యుద్ధాలు జరగనట్లే. కుడిచేతివాలుగా చిన్న అడివి-తన అందానికి అద్దాలు లేకుండా. ఈ రాజ్యమంతా సీతమ్మదై పోయింది.

అడివి ఆకులకూ, మోకాలి ఎత్తు పచ్చికకూ, కొండగాలికీ, సెలయేటి నీటికీ... సీతమ్మ బిగువుకు కొత్త మెఱుపు వచ్చింది. బాలచంద్రయ్య ముప్పై యేళ్లు చిక్కిపోయాడు— ఆమూడు నెలల్లోనే. సీతమ్మ మెళ్లో మువ్వలు దూరపు కొండ లోయల్లో సంగీత నిస్వనాల్ని రేకెత్తించి సెలయేటి రొదలతో మిళితమై పోతాయి. కాని బాలచంద్రయ్య పెదిమలు కదపడు. కాటంపూడి యుద్ధపదాలు పాడడు. నాయకురాలి దర్ప గీతాలు, పలకలేడు. ఒవకుకల ముచ్చట్లు తిరిగి రాగాలు తీయలేడు.

*　　*　　*

ప్రొద్దున్నే సీతమ్మ చెంగనాలు వేస్తున్నది. కదం తొక్కుతున్నది. వృద్ధుడి పెదిమలమీద చిన్న చిఱునవ్వు తొణికిసలాడింది. సీతమ్మ పిక్కమీద చఱిచాడు. వీపు నిమిరాడు. "నా సీతమ్మవు—" అన్నాడు. బదులుగా సీతమ్మ అవునన్నట్లే తలవూపింది. రంకె వేసింది. రణరంకె అది.

బాలచంద్రయ్య యిక ఆలస్యం చెయ్యలేదు. గుడిసెలోకి పరుగులెత్తాడు. నిలువు ఎత్తు గడ్డిబొమ్మను లోనుండి తెచ్చాడు. అది పెద్ద దిష్టిబొమ్మ. దూరానికి నిజమైన మనిషిగా భ్రమింపజేయగల బొమ్మ. ఆరు రేయింబవళ్లు వృద్ధుడు కష్టించిన బొమ్మ.

వృద్ధుడు గడ్డి బొమ్మను వేపచెట్టు మొదలుకు అంటగట్టాడు నిలువుగా. దానిగుండెలమీద అడివిలో ఎఱ్ఱపూలు తెచ్చి కుట్టాడు.

"సీతమ్మా..."

మంచి పిల్లవాడివలె సీతమ్మ దగ్గరకొచ్చింది. ...బుజ్జగించాడు.

"అదుగో... సీతమ్మా... సాంబడు... అదుగో... సుబ్రమణ్ణేన్ని పొట్ట నేసుకొన్న సాంబడు—"

సీతమ్మ మువ్వలు మోగించింది. వూపుగా కొమ్ములు విసిరింది. ముసలివాడికి కొడుకు గాయం కనిపించింది కొమ్ముల్లో.

"ఊః... సీతమ్మా... ఊఁ—" వృద్ధుడు అభినయం చేశాడు. తన తలతో గడ్డిబొమ్మకు తాకుయిచ్చాడు.

"ఊఁ...సీతమ్మా...అదుగో...సాంబడు..."

సీతమ్మ తిరిగి మువ్వల్ని వూపింది. కాలితో నేల రాచింది. మరుక్షణంలో గడ్డి బొమ్మమీది ఎఱ్ఱపూలు సీతమ్మ కొమ్ముల పైకెక్కి ముద్దెట్టుకొంటున్నాయ్.

సీతమ్మ వృద్ధుణ్ణి చూసింది. వృద్ధుడు నీళ్ల

నిండిన కళ్లతో సీతమ్మ వేపు చూశాడు. "సీతమ్మ కొమ్ములకు కొత్తనునుపు వచ్చింది" అనుకొన్నాడు. అనుకొంటున్నంతలో చెట్ల ఆకులు రాలిపోయినై.

* * *

అప్పలనర్సు ఒక్క "లగూన" వచ్చి—

"బావోయ్, సెంద్రయ్య మామొచ్చినాడ్రోయ్" అన్నాడు ఆదిసేసుతో, లోపల నాగరత్తం విన్నది. ఆదిసేసు పైన కండువా వేసుకొని వెళ్లాడు.

"మాఁవా— యింత కబురు లేకపోయే... ఆఁచ్చుచ్చుపుచ్చా... ఎట్టయి పోయినవ్... ఎట్టయిపోయినవ్..."

"భద్రాచెలం పొయ్యానుగా" అన్నాడు బాలచంద్రయ్య కొద్దిగా నవ్వటానికి ప్రయత్నించి.

నాలుగు క్షణాలు...

"నాగరత్తంకు పెళ్లి జేసినాం"

"ఓసి... అట్టనా...?"

"నలుగురు పెద్దలు సెప్పిన మాటల పెకారం సాంబడికిచ్చి అంటగట్టినాం"

బాలచంద్రయ్యకు ఆకాశం కనిపించలేదు.

...నలుగురు పెద్దలూ... సూదుల అప్పన్న. గాళ్ల నరిచిమ్మలూ, ఆది కేచవులు నాయుడు... గొడ్డావారి పెద్దబ్బాయీ... బాలచంద్రయ్య కళ్లమీద కెత్తాడు. ఆ కాంతిని 'ఆదిసేసు' గూడా గమనించలేదు. దొడ్లో మువ్వలు మోగినాయ్. రణనినాదం వినిపించింది. సీతమ్మ అంకెలో.

* * *

సాంబయ్యకు మంచి ఆలోచనే పోయింది. బాలచంద్రయ్య ఆ యిల్లు కాస్తా నాగరత్తానికి రాసిస్తాడని ఆశవుంది. సంజవేళ యింటికొచ్చి— "మీ బాలయ్య మాఁవ వచ్చాడంట—" అన్నాడు భార్యతో.

"నువ్వు తోడురా...పోయి సూసొద్దాం". సాంబయ్య సంతోషం కళ్ళెంలేని గుర్రంవలె పరిగెత్తింది.

"నేను బోతుండా...నువ్వు కాస్త తాళిరా..." అని సాగిపోయాడు.

* * *

యుద్ధం ఆగిపోయిననాటి రణస్థలిలాగా వుంది ఆ సాయంత్రం. ఏ మూల జూసినా ఆకాశపు ఎఱుపు ప్రతిఫలిస్తున్నది. సాంబయ్య—దొడ్లో మెల్లగా కాలెట్టాడు.

"బాలయ్య బాబా! ఓ బాలయ్య బాబా—" ఎంతో ఆప్యాయంగా పిలిచాడు?

సీతమ్మ నీళ్లు తాగుతోంది. బాలచంద్రయ్య గాబుమొగన నుంచొని సీతమ్మను సముదాయిస్తున్నాడు.

"ఎప్పుడొచ్చావే అంట బాలయ్య బాబా" ముసలివాడు తలెత్తి చూశాడు. సాంబన్న కోరమీసాలమీద ఎఱ్ఱపూలు నిల్చినట్లుగా భ్రమించాడు.

"ఎవరు...? సాంబన్నా! యిదిగో వస్తిని."

వృద్ధుడు సీతమ్మ పిక్కమీద చరిచాడు. కొమ్మను గోటితో కొట్టాడు.

సీతమ్మ మోరెత్తింది. చంగణాలు తొక్కింది. అడవిలో పాటలాగా రంకె వేసింది. మువ్వలు మోగించింది. మువ్వలు మోగినాయ్, దక్షయజ్ఞంలో వీరభద్రుడి రుంజలవలె. సీతమ్మ ఆగలేదు. ముందుకు దూకింది. శివాలెత్తింది.

"సాంబయ్య వచ్చాడు సీతమ్మా."

సాంబయ్య కదలలేక పోయినాడు—ఆ విద్యుద్వేగం ముందు. గుండెలో సీతమ్మ వాడి కొమ్ములు దూరిం తర్వాత కదిలాడు.

"అయ్యో...సచ్చాను...బాబో ... బాలయ్య బాబూ..." మువ్వలే జవాబు.

నాగరత్తం గడపలో కాలు బెట్టింది. సాంబయ్య పేగులు కొమ్ములకు పాగా జుట్టుకొని సీతమ్మ స్వాగతం యిచ్చింది.

గాబుపక్క నెత్తురుముద్ద సాంబయ్య కనిపించాడు.

"మాఁవాఁ!...నా పసుంకుంకమ—" గొల్లుగా యేడ్చింది.

సీతమ్మ రెండడుగులు వెనక్కు పోయింది. బాలచంద్రయ్య రెండడుగులు ముందుకు వచ్చాడు.

"ఎఱ్ఱిమొగమా, నీ పసుంకుంకం కేవేఁ? సుబ్రమణ్ణెం బావ సచ్చాడనుకొన్నావా?"

నాగరత్తం ముఖాన కప్పుకొన్న పమిట కొంగు తీసి ఆ పిచ్చివాణ్ణి చూసింది. సీతమ్మ మువ్వలు తిరిగి మోగినాయ్.

* * *

బారెడు పొద్దు పోయాక బాలచంద్రయ్య సీతమ్మను స్మశానంవేపుతోలు కెళ్లాడు. స్మశానంలో బూడిదంతా మాయమైపోయింది. పచ్చగా, మృత్యుసన్నిధిలో కల్యాణాన్ని పాడుతున్నది. వృద్ధుడు, కొడుకు బండెడు కట్టెలమీది కెక్కిన చోటు, గుర్తుబట్టాడు.

"ఎంత గడ్డి మొలిచింది సీతమ్మా."

సీతమ్మ మువ్వల మోతకు పచ్చిక మొనలన్నీ తలలూపినై. బాలచంద్రయ్యకు కంపం వచ్చింది. నిలవలేక పచ్చికలో కూలబడ్డాడు—కళ్లుమూసుకొని.

———